

Сығанақ қаласының орнында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстар

Сығанақ қаласы XV-XVII ғасырлар арасында да атақты қалалардың бірі болғанын археологиялық зерттеулер дәлелдеп отыр. «1867 жылы орыс археологиялық комиссиясының тапсырмасы бойынша археолог П.И. Лерх Түркістан аймағындағы ортағасырлық қалаларды қарап шығуға жіберіледі. Ғалым қалада болып, оның қай жерде орналасқаны туралы ақпарат берген. 1899 жылы Түркістан өлкетану бөлімінің меңгерушісі В.А. Каллаур қалаға барлау жұмысын жүргізіп, оның топографиясын сипаттап және қаланың шығыс жағындағы қақпасының алдындағы 100 м жердегі мешіттің жобасын қағазға түсіреді. 1906 жылы қаланы археолог И.А. Кастанье қарап шығады. «1927 жылы Ресей ғылым академиясының жанындағы материалдық мәдениет институтының тапсырмасы бойынша Сығанақ қаласын А.Ю. Якубовский біршама тыңғылықты қарап шығады. Ол қаланың топографиялық жағына көңіл бөліп жанындағы кейбір керегелері сақтаулы тұрған ғимараттардың суретін түсіріп алған. Қала туралы үлкен ғылыми мақала жазған».

1947 жылы ОҚАЭ жетекшісі А.А. Бернштам келіп қаланың топографиялық жобасын түсірсе, 50 жылдары ОҚАЭ жетекшісі Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтер археологиялық барлау жұмыстарын жүргізген.

XX ғасырдың 70 жылдары қалаға ОҚАЭ жетекшісі К.А. Ақышев пен К.М. Байпақовтар Отырар қаласының ұзақ жылдарғы зерттелуіне байланысты қаланың топографиялық жағынан зерттеліп, бұл қала ортағасырлық қалалардың ішінде Отырар қаласынан кейінгі атақты екінші қала деген анықтама берген. Алайда, тұрақты археологиялық ізденіс жұмыстарын Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Археология институтының директоры, профессор С. Жолдасбаев 2003 жылдан бастап, бүгінгі күнге дейін зерттеу жұмыстарын жалғастырып келеді.

Осы Сығанақ археологиялық экспедициясы жүргізген қазба жұмыстарының нәтижесінде қаланың X-XII ғасырлардан XV-XVIII ғасырлар арасында өмір сүргендігі анықталды. Оны жазба деректер де дәлелдей түседі, себебі XIX ғасырдың басында жазылған «Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей» еңбегінің авторы А. Левшин Сығанақ қаласын Сырдың оң жағалауында «жатқан» қала деп атап өтеді, соған қарағанда ол қаланың орнын ғана айтып отырса керек.

Экспедиция нәтижелері бойынша: қазіргі Сығанақ жұрты екі бөліктен – шахристан және оған үш жағынан жанасып жатқан рабаттан тұрады. Оның оңтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан шахристан кезінде пішімі бесбұрышқа ұқсайтын мықты қамал болған, оның өлшемдері: солтүстігі 275 м, солтүстік-батысы 175 м, оңтүстік-батысы 190 м және оңтүстігі 175 м, ал оңтүстік-шығысы 320 м өлшемінде. Биіктігі 1,5 м. Қала 6-7 м шығыңқы 15 төбешікке айналған және мұнара іздері сақталған, қасында Сунақ Ата мешіті бар. Қаланың шығыс жағындағы қақпасының алдынан 100 м қашықтықта күйдірілген кірпіштен (25x25x5 см) жасалған алғашқы кезде XIII ғасырдың

аяғында сағана салынып, оның жанына зиярат жасайтын ғимарат кейіннен XIV ғасырдың аяғы мен XV ғасырдың басында мешітке айналдырылған, оған басты дәлел ғимараттың оңтүстік қабырғасын тесіп михраб жасалған. Осы кезден бастап ғимаратты айналдыра кіші бөлмелер жасалған. Соған карағанда ғимараттың қолданыста болған соңғы уақытында мешіт медресенің де рөлін атқарған тәрізді. Ол шамамен XX ғасырдың 20 шы жылдарына дейін өмір сүрген деген қорытынды жасалды.

Сыр өңірі және оның бойындағы қалалар Қазақ хандығы құрылғаннан кейінгі алғашқы екі ғасырға жуық уақытта гүлденіп, көркейе түседі. Бұл үрдісті тек 1635 жылы Батыс Моңғолияда ойрат тайпаларынан құралған Жоңғар хандығы бәсеңдетті. Осыған дейін Қазақ хандығын мазаламаған моңғолдың шорос, хошоут, дурвэд, ойрот тайпаларының бірлескен қолы Есім (1598-1628) ханның билігінің тұсында шабуылдарын күшейтеді. Ал, Жәңгір хан (1628-1652) жоңғарларға қарсы күрес жолында құрбан болады. Қазақ хандығының бұдан кейінгі билеушілерінің жүргізген саясаты ойраттардың шабуылдарын тойтаруға бағытталды. Алайда, XVIII ғасырдың бірінші жартысында халқымыз «Ақтабан шұбырынды, Алқа көл сұлама» қасіретіне ұшырайды. Қазақ халқы жаудың соққысынан шұбырыншылыққа ұшырап, босып кетеді. Жоңғар шапқыншылығы өңірдің қала мәдениетіне зор зиянын тигізеді. Археологиялық қазба жұмыстарының мәліметтері бойынша дәл осы уақытта Сығанақ сияқты атақты қалалар қирап, өмір сүруін тоқтатады.

Сығанақта Ислам дінін насихаттаған ғұлама Хисамиддин Сығнақи (Сунақ Ата) XI ғасырда өмір сүрген. Сондай-ақ Хисамиддин Сығнақидің (Сунақ Ата) немересі, Қожа Ахмет Иасауидің туған жиені үлкен ғұлама Хусамиддин Сығнақи XII ғасырдың алғашқы жартысында Сығанақ қаласында өмірге келген. Ол көбіне діни тақырыптарда еңбек жазған. Бірқатар мұсылман елдерінде оқулық ретінде оқытылып, зерттеу тақырыптарына айналған оның еңбектері Иран, Ливан, Египет, Сирия, Германия, Франция, Америка елдерінің үлкен кітапханаларынан табылып жатыр. Қазіргі жинақталған еңбегінің өзі 19 том болып отыр.

Материал «Менің Отаным – Қазақстан» сериясы аясында жарық көрген «Жаңақорған» ғылыми-көпшілік кітабының негізінде дайындалды.